

BALALAR DENE TÁRBIYASINDA MILLIY OYINLARDAN PAYDALANIW ZÁRÚRLIKLERI.

Saparbaev Esen Tajibayevish

NMPI “Gumanitar hám jámiyetlik pánlerdi aralıqtan oqıtıw”
kafedrası assistent-oqıtıwshısı.

<https://doi.org/10.5281/zenodo.10720877>

Annotaciya. Maqalada balalardı fizikalıq jaqtan shınıqqan, nawqıran jaslar bolıp jetilisiwinde qaraqalpaq milliy xalıq oyunlarınıń áhmiyeti keń sóz etilgen, sonday-aq xalıq milliy oyunlarınıń aldında turǵan wazıypalar tiykarǵı maqsetler óz sawleleniwlerin tapqan.

Gilt sóz: Xalıq milliy oyunları, sport oyunları, fizikalıq rawajlanıw, bekkem den sawlıq, pedagog-xızmetkerler, shaqqanlıq, epshillik, kúshlilik, dene mádeniyatı, salamatlastırıw.

THE NEED TO USE NATIONAL GAMES IN CHILDREN'S PHYSICAL EDUCATION.

Abstract. The importance of Karakalpak national folk dances in the development of children into physically fit, well-mannered young people is widely discussed in the article, including the main goals of the national folk dances.

Keywords: National dances of the population, sports dances, physical development, good health, pedagogue-servants, agility, dexterity, strength, physical culture, health promotion.

НЕОБХОДИМОСТЬ ИСПОЛЬЗОВАНИЯ НАЦИОНАЛЬНЫХ ИГР В ФИЗИЧЕСКОМ ВОСПИТАНИИ ДЕТЕЙ.

Аннотация. В статье широко обсуждается значение каракалпакских национальных народных танцев в развитии детей физически крепкими, воспитанными молодыми людьми, в том числе основные цели национальных народных танцев.

Ключевые слова: Национальные танцы населения, спортивные танцы, физическое развитие, хорошее здоровье, педагоги-служащие, ловкость, ловкость, сила, физическая культура, укрепление здоровья.

Xalıqtıń densawlıǵın bekkemlew Ózbekstandaǵı dene mádeniyatınıń tiykarǵı wazıypalarınıń biri. Gárezsizlik dáwirinde ásirese, sport hám dene tárbiyasına bolǵan itibar kúnnen-kúнге kúsheyip barmaqta. Dene tárbiyası aldında dene mádeniyatı hám sporttı xalqımızdıń turmısına kóbirek síndiriw; jaslardı gárezsizlik ruwında tárbiyalawda dene tárbiya hám sporttıń barlıq túrinen, sonıń ishinde, xalıq dástúrlerinen keń paydalanıw, insanlardıń densawlıǵın jaqsılaw hám olardı ana watandı qorgawǵa tayarlaw hám sol sıyaqlı úlken wazıypalar turıptı. Xalqımızdıń milliy oyunları bolsa mine usı maqsette keń qollanılıp kiyatırǵan áhmiyetli dene tárbiyası hám sport qurallarınan biri. Sonıń ushın xalıq milliy oyunlarına itibardı kúsheytiw zárúriyatı jánede kúsheymekte. { 3.3-5 }

Qádriyatlarǵa itibar qaratıw shıǵıs xalıqları mádeniyatınıń júdá kóp elementlerin saklap qalıwǵa hám olardan ámeliy jumısta paydalanıwǵa imkaniyat jaratıladı. Qádimgi jergilikli xalıqlarımız ushın milliy oyunlar hám milliy bellesiwler bir waqıtları turmısımızdıń ajıralmas bir bólimi bolǵan, olar xalıq máresimlerinde, toylarında hám úrp-ádetlerinde erkin bir taraw sıpatında kóringen, úlken bir áhmiyetke iye bolǵan. Dene mádeniyatınıń bunday ózine tán quralları járdeminde ata-babalarımız ósip kiyatırǵan jas áwladqa shaqqanlıq, epshillik, kúshlilik hám

sabırlılıq kibi qásiyetlerdi qálıplestirgen. Perzentlerimizdi turmıstıń hám tábiyattıń qıyınshılıqlarına shıdamlı, kúshli hám tótepkı bere alatuǵın etip tárbiyalagan.

Jas áwladtıń fizikalıq jaqtan deni saw, miynetke hám watandı qorgawshı sıpatında ósiwden xalıq ta, jámiyet ushın da úlken áhmiyetke iye bolǵan. Bunıń ushın oqıwshılar dene mádeniyatı menen tereń shuǵıllanıwı, túrli milliy oynlardan paydalanıw sheberligin iyelewi kerek boladı. Bul bolsa jas áwlad tárbiyasın jáne de kúsheytiw, olardı óz xalqı, ǵárezsiz mámleket hám jámiyet aldındaǵı wazıypasın seziniw ruwhında tárbiyalaw áhmiyetli wazıypalar menen baylanıslı.

Balalarda mektepte oqıy baslaǵan birinshi kúnnen baslap-aq miynetke muhabbat, baslaǵan isin aqırına shekem jetkeriw, miynet súygish qábiletlerin rawajlandırıw imkanın jaratadı. Bunda dene mádeniyatının barlıq zamanagóy quralları menen birge milliy oynları da qol keledi, sebebi bul oynlar balardı fizikalıq, ruwhıy jaqtan tárbiyalawdıń barlıq táreplerin óz ishine aladı.

Millettiń keleshegi bolǵan jasları salamat, jetik hám kámil insan etip tárbiyalaw ǵárezsiz Ózbekstanımız kelesheginin tiykarın bekkem bolıwına xızmet etedi.

Milliy xalıq oynları hám milliy sport túrleri tariyxıy rawajlanıw barısında ózgergeni, hár bir ekonomikalıq sistema olardıń mazmun hám qaǵıydalarında óziniń izin qaldırǵanı haqqında joqarıda toqtap edik. Mine usınday oynlardan paydalanıwda olardıń balalardı fizikalıq tásirde tısqarı tárbiyalıq tásir kórsetiwde názerden shette qaldırmaw, dóretiwshi qollawda maqsetke muwapıq qollanıwımız kerek. Máselen, «Ílaq» oynı degende ádette ot penen oynaytuǵın, shabandozlar haqıyqıy ılaq ushın gúresetuǵın qádimgi kópkari oynı túsiniledi. Balalardı mólsherlengen «Ílaq» oynı atsız ótkeriledi, oynshılar eshki terisi menen qaplanǵan toptı alıw ushın gúresedi. Oynı qaǵıydalarının bazı bir tárepleri úlkenlerdiń oynınıń qaǵıydalarına usap ketedi. Tezlik, shaqqanlıq hám kúshlilikke tárbiyalawshı bul oynı úlken tárbiyalıq áhmiyetke iye, bunda bir-birin húrmet etiw, jaqsı múnásibette bolıw, qolpallıq etpewge úlken itibar beriledi.

Xalıq milliy oynları balalardıń fizikalıq sıpatların rawajlandırıwda úlken rol oynaydı. Sebebi oynlar oqıwshılardıń qızıǵıwshılıǵın asıradı, olardı zavıq baǵıshlaydı, jumıs qábiletleriniń tezirek tikleniwini támiyinleydi. Oynlar arqalı balalar sharshawdı umıttadı, shınıǵıwlarıdı dıqqat penen orınlawǵa háreket etedi.

Xalıq milliy oynlarınıń kópshiligi balalardıń organizmine jaqsı tásir etedi. Sonıń ushında oynlarǵa ulıwma fizikalıq tásir kórsetiwshi sıpatında qaraw kerek.

Dene mádeniyatındaǵı barlıq taraw hám basqıshlardıń birden bir maqseti – insandı durıs jasawǵa tayarlaw. Baslanǵısh klass oqıwshıları dene tárbiyasınıń wazıypası balalardıń jasına say ózgesheliklerdi esapqa alǵan halda anıqlanadı, biraq bunda dene mádeniyatınıń ulıwma maqseti názerden shette qalmawı kerek.

Mektepte baslanǵısh klass okıwshıları dene tárbiyasında salamatlastırıwshı, bilim beriw hám tárbiya beriw wazıypaların ámelge asırıw kózde tutıladı. Xalıq milliy oynları arkalı bul wazıypalardı orınlaw imkaniyatları kóbirek.

Salamatlastırıw wazıypası. 7-8 jaslı yaǵnıy baslanǵısh klass oqıwshıları dene tárbiyanıń eń tiykarǵı wazıypası bala turmısın qorgaw hám onıń densawlıǵın bekkemlew, onıń organizmin shınıqtırıw jolı menen ózin qorgaw hám túrli keselliklerge shıdamlılıqtı asırıw, sırtqı ortalıqtıń qolaysız sharayatlarına qarsılıq kórsete alıwǵa úyretiwden ibarat. Bulardan tısqarı balalarda hár qanday jumısqa uqıplılıqtı asırıw oǵada úlken áhmiyetke iye.

Bala organizminiń rauajlanıwı ózine tán ózgesheligine iye bolǵanlıǵı sebepli, onıń wazıypaları birqansha anıq formada sáwlelengen: bala súyeginiń qátesiz hám óz waqtında qatıwına, artqı omırtqadaǵı qıysıq jerlerdiń qalıplesiwi, taban betiniń jaqsı rawajlanıwına, buwın aparatlarınıń pitiwine járdem kórsetetuǵın oynılar; gewde bólekleriniń óz-ara durıs rawajlanıwına imkaniyat jaratıladı; barlıq muskullar rawajlanadı. Sonday-aq, júrek qan-tamır sistemasınıń jaqsı islewine imkaniyat jaratıw kerek: qanıń júrekke qarap aǵıwın kúsheytiw, júrektiń bir qalıpte islewin jaqsılaw hám onıń kútilmegende ózgergen júklemge maslasıw uqıbın rawajlandırıw; kókirek qápesi háreketsheligin kúsheytiw, tereń dem alıw hám bunıń uzaq waqt turaqlı bolıwın támiyinlew, ókpeniń ómirlik sıyımlılıǵın keńeytiw, murın menen dem alıwdı jaqsılaw, ishki aǵzalardıń durıs islewin támiyinlew, oraylıq nerv sistemasın qalıplestiriw, sonday-aq háreketlendiriwshi analizatordı hám ishki sezimler organlardı kámillikke jetkeriw kerek.

Bilim beriw wazıypaları. 7-8 jashlı oqıwshılar menen milliy xalıq oynıların ótkeriwde bilim beriw wazıypaların orınlaw úlken áhmiyetke iye. Bul wazıypalar: háreket tájiriybeleri hám uqıplılıǵın qalıplestiriw, fizikalıq qásiyetlerdi (shaqqanlıq, tezlik, iyiliwsheńlik, teń salmaqlılıqtı saqlaw, epshilik, kúshlilik, shıdamlılıq) rawajlandırıw, gewdeni tuwrı tutıwdı, dene tárbiya haqqındaǵı bilimlerdi ózlestiriwden ibarat. Nerv sistemasınıń iyliwsheńligi sebepli balalarda háreket tájiriybeleri úlkenlerge qaraǵanda ańsıraq qalıpleseıdi. Bul tájiriybelerdiń kópshiligi (júriw, júgiriw, sekiriw) dan balalar kúndelikli turmısta háreketleniwshi qurallar sıpatında paydalanadı. Háreket tájiriybeleri balanıń qorshaǵan ortalıq penen qarım-qatnas qurıwdı jeńillestiredi hám onı iyelewine járdemlesedi.

Tańlap alınǵan xalıq milliy oynıların durıs orınlaw bala muskulları, sanları, buwınları, súyek sistemasınıń rawajlanıwına nátiyjeli tásir kórsetedi. Puxta qalıplestirilgen háreket tájiriybelerin ámelde qollaw menen, shınıǵıwlardı orınlaw waqtında bala kúshin únemlew hám onıń itibarın oynı iskerligi paytında tosattan júz beretuǵın hár túrli tosıqlardıń aldın alıwǵa imkaniyat jaratıp beredi.

Baslanǵısh klass oqıwshılarına dene mádeniyatı menen tıǵız baylanıslı bolǵan bilimler (oynılardıń paydalı tárepi, fizikalıq shınıǵıwlardıń áhmiyeti hám hám texnikası, olardı orınlaw usılları, xalıq milliy oynılarınıń qaǵıydaları hám basqalar) haqqında maǵlıwmat beriw úlken áhmiyetke iye. Oqıwshılar alǵan bilim qanshelli tereń bolsa, olar xalıq oynılarınan sonshelli aqılana paydalanıwları, oynılar menen sonshelli nátiyjeli shuǵıllanıwları hám mektep jáne shańaraq sharayatında dene mádeniyatı quralların erkin isletip biliwleri múmkin.

Tárbiya beriw wazıypaları. Dene mádeniyatı menen denede, balalarda engizilgen tártipke boysınıw ádetin hám xalıq oynıları menen ilajı bolsa hár kúni turaqlı shuǵıllanıwǵa umtıladı, olarda mektep hám úyde usı oyındı erkin úyreniw uqıplılıǵın rawajlandırıw, olardı óz teńlesleri hám ózlerinen kishi bolǵan balalar toparında oynılardı shólkemlestiriw, olardı birgelikte orınlawǵa úyretiw kerek. Oqıwshılarda xalıq milliy oynılarına mehir menen oynı nátiyjelerine qızıǵıp hám sportshılar erisetuǵın utıslarǵa háwes pene qaraw tuyǵısın tárbiyalaw kerek.

Milliy xalıq oynıların úyreniw processinde tárbiyalıq, aqılıy, estetikalıq miynet tárbiyaların ámelge asırıw ushın úlken imkaniyatlar payda boladı. Xalıq oynıların oynaw waqtında balalar háreketinde jaqsı (birge islesiw, intizamlıq, kishipeyilik, mehriybanlıq) hám mánáwiıy pazıyletler (hadallıq, ádillik, doslıq tuyǵısı birge islesiw, zaman menen bir bolıp isley alıw qábileti, tapsırmalardı juwapkershilik penen orınlaw) dı tárbiyalaw, sonıń menen birge shıdamlılıq

qásiyetleri (mártlik, anıqlılıq, óz kúshine iseniw, qıyınshılıqlardı sabır menen jeńiw, shıdamlılıq h.t.b) dı kórsetiw ushın eń jaqsı sharayat hám imkaniyatlar payda boladı.

Durıs shólkemlestirilgen milliy xalıq oýınları balalar aqılınıń rawajlanıwına qolaylı imkaniyatlar jaratadı. Sebebi bunday jaǵdayda nerv sistemasınıńda, basqa aǵzalar sistemasınıńda jumıs alıp barıwı ushın sharayatlar payda bolıwı anıq.

Xalıq milliy oýınların úyretiw processinde oqıwshılar xalıq dástúrlerine sadıq qalǵan halda jaqsı tárbiya kóredi, úyrengen nárselerin puxta eslep qaladı. Balalarda ruwxıy processler (tárbiya, jetiklik, yad, oylaw hám basqalar) iniń, sonıń menen birge, pikirlew iskerlikleri (baqlaw, salıstırw, analiz etiw, sintezlew, ulıwmalastırw hám basqalar) iniń, barlıǵı rawajlana baslaydı. Milliy oýınlar processinde erisilgen ilim hám tájriybelerden kórkem paydalanıw uqıplılıǵın balalar ózlerindeki izsheńlik, erkinlik, ziyreklik, tapqırılıq, tayın juwaplıq sıyaqlı pazıyletleri sebepli erisedi. Balalarda jaksı sezimledi, adamlar menen shin kewilden hám quwanışlı múnásibette bolıw sezimlerin tárbiyalaw, sonıń menen birge, júz bergen jaǵımsız ruwxıy xalatlardı sheshe alıw uqıplılıǵın rawajlandıra alıw úlken áhmiyetke iye. Bunıń zárúrligi jaqsı sezimler organizmdegi barlıq aǵzalarǵa paydalı, háreket tájriybeleriniń tez hám bekkem qalıplesiwin támiyinlewinde kórinedi.

Milliy xalıq oýınlarına tiykarlanǵan dene mádeniyatı estetikalıq tárbiyanı ámelge asırıwǵa jaqsı tásir kórsetedi. Xalıq oýınların orınlaw processinde estetikalıq quwanıştı basqara alıw hám ózine síndiriwdi, gózzallıq, náziklik, mánililik, formalılıq, kiyimleridiń qolaylılıǵı, óziniń átrapındaǵı barlıq nárselerdi túsiniw, durıs qádirlewdi rawajlandırıw, estetikaǵa hám óz xulqına daq túsirmewge bolǵan beyimlilik, islep atırǵan jumısı, aytıp atırǵan atırǵan sózi, barlıq háreketlerinde qopallıqqa hasla jol qoymaslıqtı rawajlandırıw kerek boladı. Milliy oýınlar menen shuǵıllanıw processinde miynet tárbiyası ámelge asadı. Balalardıń den sawlıǵı jaqsılanadı, olardıń háreketleri qalıplese, miynet iskerligi ushın zárúr bolǵan fizikalıq pazıyletler rawajlanadı. Balalardı miynetke tayarlawda dene mádeniyatınıń, sonıń ishinde halıq milliy oýınlarınıń tutqan ornın olarǵa túsindiriw hám bul túsinikti olardıń sanasında qalıplestiriw úlken áhmiyetke iye.

Juwmaqlap aytqanda baslanǵısh klass oqıwshıları fizikalıq tárbiyanıń tómendegi tiykarǵı wazıypaların orınlawda, xalıq milliy oýınlarınıń roli hám ornı júdá úlken ekenligi kórinedi:

1. Densawlıqtı bekkemlew, oqıwshılardı durıs fizikalıq rawajlandırıwǵa hám shınıqtırıwǵa járdem beriw

2. Oqıwshılardı dene mádeniyatı hám sportqa baylanışlı arnawlı bilimler beriw, olarǵa gigienalıq bilim hám kónlikpelerdi síndiriw.

3. Oqıwshılarda háreket tájriyebelerin hám kónlikrelerin qalıplestiriw, jańa háreket túrlerine hám háreket iskerligine úyretiw.

4. Jasqa say ráwishte tiykarǵı háreket sıpatların (kúsh, tezlik, ephillik, shıdamlılıq, h.t.b) rawajlandırıw.

5. Batırılıq, nızamlılıq, toparǵa birlesiw, doslıq sezimin mádeniy xalıq kónlikpelerin, miynetke múnásibetin tárbiyalaw.

6. Turǵanda hám júrgende gewdeni durıs tutıw kónlikpelerin qalıplestiriw.

7. Oqıwshılarda dene mádeniyatı hám sport boyınsha turaqlı shınıǵıwlarǵa qızıǵıw hám kónlikpelerin tárbiyalaw.

8. Oqıwshılarga shólkemlestiriwshilik kónlikpelerin síndiriw, jámiyetlik dene mádeniyatı aktivligin tayarlaw.

Oqıwshılar dene tárbiyasınıń wazıypaları hár dayım, sonıń ishinde, milliy xalıq oınların úyreniw hám úyretiw processinde de úylesken halda sheshiledi. Bul wazıypalalar dene mádeniyatı sistemasınıń balalarga tásir etiwı arqalı ǵana nátiyjeli orınlanıwı múmkin. Bunıń ushın mekteptiń pútkil pedagog-xızmetkerler jámaáti birgelikte háreket etiwı, ásirese, mektepte shınıǵıwları shólkemlestiriwdiń túrli forma hám usıllarınan, atap aytqanda milliy xalıq oınlarında, barlıq quralları kompleksinen paydalanıw talap etiledi.

REFERENCES

1. Мирзиёев Ш.М. Эркин ва фаровон, демократик Ўзбекистон давлатини биргаликда барпо этамиз. - Т.: “ Ўзбекистон”, 2016.
2. Мирзиёев Ш.М. Танқидий таҳлил, қатъий тартиб - интизом ва шахсий жавобгарлик – ҳар бир раҳбар фаолиятини кундалик қондаси бўлиши керак. - Т.:” Ўзбекистон”, 2017.
3. Qoraboev U. O'zbek xaliq o'yinlari. T., 2001. b 3-5.
4. Normurodov. A. N. O'zbek milliy o'yinlari. Tashkent, 1999
5. Usmonxo'jayev T.S., Xo'jayev. F. «1001» o'yin. Tashkent, 1990.
6. Tleumuratova A. HISTORICAL THEME IN WORLD ANIMATION ART, INTERPRETATION OF IMAGES AND ITS ROLE IN UZBEK ANIMATION ART //Modern Science and Research. – 2023. – Т. 2. – №. 10. – С. 1105-1111.
7. Tleumuratova A. JAHON ANIMATSIYA SAN'ATIDA TARIXIY MAVZU, OBRAZLAR TALQINI VA O'ZBEK ANIMATSIYA SAN'ATIDA TUTGAN O'RNI //ВЕСТНИК КАРАКАЛПАКСКОГО ГОСУДАРСТВЕННОГО УНИВЕРСИТЕТА ИМЕНИ БЕРДАХА. – 2023. – Т. 61. – №. 3. – С. 221-223.
8. Tleumuratova A. J. FORMATION AND SPECIFIC FEATURES OF THEATER ART IN KARAKALPAKSTAN //Modern Science and Research. – 2024. – Т. 3. – №. 1. – С. 408-411.
9. Tleumuratova A. J. QORAQALPOG'ISTONDA TEATR SAN'ATINING SHAKLLANISHI VA O'ZIGA XOS XUSUSIYATLAR. – 2024.
10. Aziza T., Zakir A. The Role of Animated Films Based on the Works of Alisher Navoi in Shaping Children's Worldview //Zien Journal of Social Sciences and Humanities. – 2022. – Т. 6. – С. 100-103.
11. Aziza T. TARIXIY ASARLANING JAMIYAT TARAQQIYOTIDA TUTGAN O'RNI: “YULDUZLI TUNLAR” ASARINING BOSH G'OYASI //Journal of Integrated Education and Research. – 2022. – Т. 1. – №. 4. – С. 42-46.
12. Хожамуратов К. Б. МАҲОБАТЛИ РАНГТАСВИР АСАРЛАРИНИНГ МАЪНАВИЙАҲАМИЯТИ //Ученый XXI века. – 2022. – №. 2 (83). – С. 31-33.
13. Bazarbaevich K. K. THE SPIRITUALITY OF MAHOBATLI PAINTING WORKS IMPORTANCE //Archive of Conferences. – 2021. – С. 224-227.
14. Хожамуратов Q. B. ISSUES OF THE DEVELOPMENT OF FINE ARTS IN SCHOOLS //Modern Science and Research. – 2024. – Т. 3. – №. 2. – С. 333-336.

15. Bazarbaevich X. K. TASVIRIY SAN ‘AT DARSLARIDA TALABALARNI MUSTAQIL TA ‘LIM OLISH FAOLIYATIGA YO ‘NALTIRISH METODLARI //BOSHQARUV VA ETIKA QOIDALARI ONLAYN ILMIY JURNALI. – 2023. – T. 3. – №. 2. – C. 526-529.
16. Xojamuratov K. B. THE FOUNDATIONS AND FORMATION OF PAINTING IN THE FINE ARTS OF KARAKALPAKSTAN IN THE 1970S AND 1980S //Modern Science and Research. – 2024. – T. 3. – №. 2. – C. 341-345.

Internet saytlari:

17. www.tdpu.uz
18. www.pedagog.uz
19. www.Ziyonet.uz